

УДК 346.2

Христина Марич
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти,
кандидатка юридичних наук, доцентка
khrystyna.m.marych@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0088-980X>

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

<http://doi.org/10.23939/law2023.40.212>

© Марич Х., 2023

Стаття присвячена аналізу нормативно-правового забезпечення екологізації сфери сільського господарства та перспектив його вдосконалення.

Екологізація сфери сільського господарства забезпечується правовими нормами, що вміщені як у законах, так і підзаконних актах. Загалом норми екологічного та аграрного законодавства України регулюють відносини охорони довкілля та природоохористування у сфері сільського господарства.

Основними напрямками подальшого вдосконалення правового забезпечення екологізації сфери сільського господарства є: здійснення окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності, з врахуванням особливостей спеціалізації та діяльності, пов'язаної з сільськогосподарським виробництвом; використання земельних та інших природних ресурсів в аграрному виробництві; управління відходами сільськогосподарського виробництва; органічне сільськогосподарське виробництво тощо.

Надалі природоохоронні приписи потребують інтеграції у секторальну (аграрну) політику держави. Зокрема, відповідні природоохоронні приписи для аграрного виробництва мають бути спрямовані на: забезпечення екологічної та біологічної безпеки в процесі сільськогосподарської виробничої діяльності; забезпечення раціонального використання земельних та інших природних ресурсів у аграрному виробництві; обмеження та припинення сільськогосподарської діяльності, що шкодить довкіллю; упровадження найефективніших методів господарювання, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва; підтримку розроблення і впровадження інноваційних технологій у сфері сільського господарства; захист сільськогосподарських рослин і тварин; підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок ведення сталого сільського господарства.

Особливу роль у правовому забезпеченні екологізації сфер сільського господарства відіграють документи стратегічного характеру, що визначають цілі і завдання на відповідний період.

Актуальним завданням державної політики є наближення національного законодавства, стандартів та практик в аграрному секторі до загальноєвропейських принципів ведення політики сталого сільського господарства.

Також природоохоронні приписи мають відобразитись і в локальних внутрішньогосподарських актах суб'єктів аграрного господарювання.

Ключові слова: екологізація; охорона довкілля; сільське господарство; аграрне виробництво; законодавство; правове регулювання.

Постановка проблеми. Сільське господарство є базовою галуззю економіки, що формує передусім продовольчу безпеку, а також позитивно впливає на розвиток технологічно пов'язаних галузей вітчизняної економіки. Водночас сільське господарство є і тим чинником, що негативно впливає на якісний стан навколишнього природного середовища і кількісні показники природних ресурсів зокрема та екологічну безпеку загалом. Таким проявом негативного впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля є забруднення ґрунтів, вод, атмосферного повітря, залишками мінеральних добрив та засобів захисту рослин, відходами птахоферм і тваринницьких ферм, втрата біологічного та ландшафтного різноманіття тощо.

Сучасні проблеми охорони довкілля у сфері сільського господарства зумовлені, зокрема, неефективністю державної політики, нестачею фінансування, незавершеністю аграрної та земельної реформ, недосконалістю правового регулювання.

Тому забезпечення екологізації галузі сільського господарства, в тому числі через створення та вдосконалення відповідної нормативно-правової бази, залишається актуальним завданням.

Аналіз дослідження проблеми. Значний внесок у дослідження природоохоронних норм вітчизняного та міжнародного законодавства зробили такі вчені, як В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, Г. І. Балюк, В. Л. Бредіхіна, А. П. Гетьман, В. В. Костицький, Н. В. Кравець, М. В. Краснова, Т. В. Курман, Н. Р. Малишева, А. К. Соколова, А. М. Статівка, М. В. Шульга та інші.

Мета статті – аналіз нормативно-правового забезпечення екологізації галузі сільського господарства та перспективи його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні питання природоохорони у сфері сільського господарства регулюється як загальним, так і спеціальним законодавством на міжнародному та національному рівні.

Так, Н. О. Багай слушно вважає, що приписи про охорону і раціональне використання природних ресурсів у процесі сільськогосподарського виробництва та про запобігання негативному впливу на довкілля вміщені в актах екологічного й аграрного законодавства. На думку науковиці, загалом нормативно-правові акти, що регулюють відносини з охорони навколишнього середовища у сільському господарстві, можна поділити на три групи. До першої групи треба віднести еколого-правові акти, що закріплюють загальні засади охорони навколишнього природного середовища та містять визначальні положення щодо напрямів охорони довкілля в різних сферах взаємодії суспільства і природи, в тому числі і в сільському господарстві. До другої групи належать нормативно-правові акти екологічного законодавства, які визначають вимоги щодо охорони окремих природних ресурсів. У цих актах, поряд із положеннями загального значення, що регулюють відносини використання окремих природних ресурсів, вміщені ще й спеціальні приписи щодо забезпечення їх охорони у процесі ведення сільськогосподарського виробництва. Особливо важливе значення у системі цих актів належить актам земельного законодавства, адже земля є основним і незамінним засобом аграрного виробництва. Третю групу утворюють законодавчі приписи актів аграрного законодавства. Законодавчі приписи, вміщені в актах аграрного законодавства, спрямовані переважно на врегулювання окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності та передбачають заходи щодо запобігання впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище [1, с. 7].

В базовому законі вітчизняного екологічного законодавства, Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [9], екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій, визначається як один з основних принципів охорони навколишнього природного середовища. Такі загальні положення щодо природоохорони в різних сферах, також у сфері сільського господарства, містять й інші акти екологічного законодавства – «Про екологічний аудит», «Про управління відходами» тощо.

Серед актів екологічного законодавства треба виокремити акти, які містять як загальні для різних сфер господарювання вимоги природоохорони, так і спеціальні положення, спрямовані на забезпечення екологізації сфери сільського господарства. Наприклад, п. 19 ч. 2 і п. 2. ч. 3. ст. Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [10] відносять відповідно до першої та другої категорій видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають оцінці впливу на довкілля – потужності для інтенсивного вирощування птиці (60 тисяч місць і більше), у тому числі бройлерів (85 тисяч місць і більше), свиней (3 тисячі місць для свиней понад 30 кілограмів або 900 місць для свиноматок) та – сільське господарство, лісівництво та водне господарство.

Крім актів екологічного законодавства, загальні природоохоронні вимоги містять і акти інших галузей. Наприклад, в ч. 1 ст. 153 Господарського кодексу України [2] закріплено зобов'язання суб'єкта господарювання під час здійснення господарської діяльності ефективно й економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності, а також здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання.

Зобов'язання суб'єктів аграрного господарювання містять акти аграрного законодавства, що визначають їх правовий статус та акти природоресурсного законодавства. Наприклад, у Законі України «Про фермерське господарство» [11] закріплено такі обов'язки фермерських господарств, у власності яких є земельні ділянки, надані їм для ведення фермерського господарства, як додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля та не допускати зниження родючості ґрунтів і зберігати інші корисні властивості землі. В Земельному кодексі України [3] визначено аналогічні обов'язки власників земельних ділянок та землекористувачів – додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля та підвищувати родючість ґрунтів і зберігати інші корисні властивості землі.

Крім того, у ст. 205 Земельного кодексу України [3] визначено зміст економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель, що включає: надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель; виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини; звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами; компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини.

Механізми стимулювання суб'єктів господарювання до раціонального та екологічного природокористування передбачено також у Водному кодексі України, Законах України «Про охорону атмосферного повітря», «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища» тощо.

Акти чинного вітчизняного законодавства, які регулюють правовий режим окремих природних ресурсів чи визначають правовий статус суб'єктів аграрного господарювання, закріплюють окремі вимоги, що спрямовані на забезпечення екологізації сільськогосподарської діяльності.

Екологізацію сфери сільського господарства забезпечують і акти, що регулюють процес здійснення окремих видів сільськогосподарської діяльності, водночас важливим є врахування специфіки процесу виробництва, наприклад продукції рослинництва, зокрема рослинних культур, а також вирощування ягід, фруктів та овочів, квітів та декоративних рослин (у відкритих або закритих ґрунтах), грибів, насіння, прянощів, саджанців та водоростей, а також її обробки, переробки та/або консервації; виробництва продукції тваринництва, зокрема свійських сільськогосподарських тварин, птахівництва, кролівництва, бджільництва, а також розведення шовкопрядів, хробаків, равликів, молюсків, змій та інших плазунів або слимаків, інших наземних ссавців, безхребетних та комах, а також її обробки, переробки та/або консервації; залісення, у тому числі створення захисних лісових насаджень, збирання дикорослих грибів та ягід, інших дикорослих рослин, їх обробки та консервації; розведення та/або утримання, та/або вирощування, та/або вилов прісноводної та/або морської риби, жаб, безхребетних, водоростей та інших гідробіонтів; обробки та/або консервації риби або інших прісноводних чи морських безхребетних, інших об'єктів аквакультури, дикорослих водоростей; надання послуг сільськогосподарського характеру (сіяння, збирання врожаю, зберігання сільськогосподарської продукції) [7].

Законами, що забезпечують правове регулювання окремих видів сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею діяльності, зокрема є Закони України «Про аквакультуру», «Про бджільництво», «Про насіння і садивний матеріал», «Про племінну справу у тваринництві», «Про пестициди і агрохімікати» та інші.

Серед актів аграрного законодавства треба виокремити Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [8], адже саме органічне сільськогосподарське виробництво є одним з найефективніших напрямів екологізації вітчизняного сільського господарства.

Особливу роль у правовому забезпеченні екологізації сфер сільського господарства відіграють документи, що визначають цілі та стратегію на відповідний період, об'єднавши при цьому всіх зацікавлених суб'єктів та необхідні ресурси, зокрема Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджено законом України від 28.02.2019 р. [6], Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3.03 2021 р. [4], Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.11. 2017 р. [5] тощо.

Так, у стратегічному курсі політики у сфері розвитку агропромислового сектору, серед шляхів досягнення стратегічної цілі 1 «Забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики» виділено державну політику в агропромисловому секторі щодо захисту довкілля та управління природними ресурсами у сільському господарстві із завданнями – наближення національного законодавства, стандартів та практик до загальноєвропейських принципів ведення політики сталого сільського господарства та належних сільськогосподарських практик, поступове узгодження державної аграрної політики із Зеленим курсом ЄС (EU Green Deal) у сільському господарстві [4].

Загальна сільськогосподарська політика ЄС заохочує перехід до розумного, конкурентоспроможного, стійкого та диверсифікованого агропромислового сектору, забезпечуючи при цьому довгострокову продовольчу безпеку, захист природних ресурсів, збереження та збільшення біорізноманіття, а також зміцнення соціально-економічної структури сільських територій.

Загальноєвропейські засади ведення політики сталого сільського господарства та належних сільськогосподарських практик є орієнтиром не лише для вітчизняного законодавця, а також і для суб'єктів аграрного господарювання.

into account the peculiarities of specialization and activities related to agricultural production; use of land and other natural resources in agricultural production; agricultural production waste management; organic agricultural production, etc.

In particular, the relevant rules of nature protection for agricultural production should be aimed at: ensuring ecological and biological safety in the process of agricultural production activity; ensuring rational use of land and other natural resources in agricultural production; restriction and termination of agricultural activities that damage to the environment; introduction of the most effective methods of management, in particular, the spread of the use of organic production methods; support for the development and introduction of innovative technologies in the field of agriculture; protection of agricultural plants and animals; increasing the level of knowledge and improving the practical skills of sustainable agriculture.

A special role in the legal support of ecologization of agriculture is played by strategic documents defining goals and task for the relevant period.

The task of state policy is to bring national legislation, standards and practices in the agricultural sector closer to the pan-European principles of sustainable agriculture policy and good agricultural practices.

Also, rules of nature protection should be reflected in the local intra-economic acts of the subjects of agricultural activity.

Keywords: ecologization; environment protection; agriculture; agricultural production; legislation; legal regulation.